شاخص فساد، شاخص فضای کسب‌وکار و نقش قوه قضائیه

نویسنده: سید مهدی سدیدی

شناسه دیجیتال (DOI): 10.5281/zenodo.24250745

> **یادداشت نسخه:** این متن، بازنویسی مدرن مقاله‌ای است که نخستین‌بار در ماهنامه اقتصاد آسیا (شماره ۵۳۳، اسفند ۱۳۹۳، صفحه ۳۴) منتشر شد. محتوا، استدلال و همه ارقام نسخه اصلی حفظ شده و فقط نثر، رسم‌الخط و ساختار متن به‌روز شده است. نسخه اصلی (PDF) نیز در کنار این نسخه در دسترس است. **زمان مطالعه: حدود ۹ دقیقه**

با معرفی شاخص فساد و کسب‌وکار و نگاهی به جایگاه ۱۴۴ و ۱۵۲ ایران در دنیا می‌توان به بررسی نقش قوه قضائیه در رقم خوردن این وضعیت پرداخت. با بیان جزئیات این دو شاخص و تحلیل‌های مربوطه باید گفت که نقش سیستم قضائی در وضعیت فساد و کسب‌وکار بسیار جدی و حتی اثرگذارتر از دولت است.

این یادداشت به زعم خود نقش قوه قضائیه در دو شاخص مهم بین‌المللی را مورد بررسی قرار می‌دهد؛ شاخص فساد اداری و اقتصادی و شاخص سهولت کسب‌وکار. این یادداشت به ارائه یک تصویر خواهد پرداخت و با توجه به ظرافت قضاوت در این مورد، بدون هیچ‌گونه پیش‌داوری تنها به طرح موضوع کفایت نموده و خوانندگان خود را در معرض داوری قرار می‌دهد.

در خاتمه باید این دو گزاره روشن گردد: «رابطه عملکرد قوه قضائیه با شاخص فساد اقتصادی و شاخص فضای کسب‌وکار؛ و میزان تأثیر قوه قضائیه بر بهبود این دو شاخص».

۱. شاخص فساد اداری و اقتصادی

قوه قضائیه را بر اساس فلسفه و مأموریت آن می‌توان اصلی‌ترین دستگاه مقابله با فساد در کشورها دانست. قوه‌ای که کارکرد مطلوب آن وضعیت بغرنج فساد سیستماتیک و غیرسیستماتیک در هر کشوری را تغییر داده و جامعه‌ای سالم به ارمغان می‌آورد. نقش فساد اداری و اقتصادی و تأثیر آن بر توسعه‌نیافتگی و انحطاط کشورها نیز به حدی واضح و تأکید شده است که تبدیل به یک قانون مورد قبول تمامی نظام‌های خردگرای جهان گردیده است و اختلاف نظری در آن وجود ندارد.

سازمان بین‌المللی شفافیت بر اساس همین اصل بدیهی اقدام به رتبه‌بندی کشورها بر اساس شاخص ادراک فساد می‌نماید. این سازمان با بهره‌مندی از ۱۲ منبع معتبر بین‌المللی قریب به ۱۷۰ کشور دنیا را مورد واکاوی قرار می‌دهد. در متدولوژی این فرآیند هر کدام از منابع ذکر شده به فراخور تخصص خود سؤالاتی را از کارآفرینان، صاحبان صنایع،

تحلیل‌گران و کارشناسان مقیم هر کشور پرسیده و پاسخ‌ها را در محاسبه شاخص اعمال می‌نمایند. آشنایی با فضای سؤال‌های بحث‌شده می‌تواند ما را با حوزه‌های بررسی و در واقع ماهیت رتبه تخصیص‌یافته آشنا نماید. سازمان شفافیت بین‌الملل بر اساس موارد ذیل کشورها را رتبه‌بندی می‌نماید:

- رسیدگی غیرمؤثر به مسائل مربوط به منافع عمومی
- سیاست‌های ناهمگون و نامناسب نسبت به منافع عمومی
- تصمیمات و سیاست‌هایی که قابلیت تبدیل به سوءجریان توسط فساد را دارد
- امکان و میزان تعلق منافع عمومی به گروه خاص
- سوءاستفاده ادارات دولتی برای استفاده‌های مالی خصوصی
- سوءاستفاده ادارات دولتی برای استفاده‌های مالی حزب سیاسی
- امکان و توانایی دولت‌ها برای برقراری آیین‌نامه‌های اجرایی که شرایط را برای فساد آماده می‌نماید
- قوانین مربوط به فساد و چگونگی کشف و مبارزه با فساد
- نحوه پوشش رسانه‌ها و تأثیر آنها در مورد فساد
- وجود رشوه‌خواری و فساد در اقتصاد کشور از نظر کارآفرینان و صاحبان صنایع
- میزان رشوه پرداختی توسط صاحبان صنایع و بنگاه‌های تجاری که ناچاراً این بنگاه‌ها در زمینه‌های صادرات و واردات، مالیات سالانه، قراردادهای عمومی، تأثیرگذاری بر قوانین و سیاست‌ها و آیین‌نامه‌ها و تأثیرگذاری بر تصمیمات قوه قضائیه می‌پردازند

پاسخ‌ها از شماره ۱ (خیلی کم) تا ۷ (خیلی زیاد) نمره‌بندی می‌شود.

حاصل این مطالعه وضعیت ایران از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۲ را به شرح جدول (۱) نشان می‌دهد:

جدول ۱: رتبه ایران در شاخص فساد اداری و اقتصادی

سال میلادی	سال شمسی	رتبه (در حدود ۱۷۰ کشور)
۲۰۰۳	۱۳۸۲	۷۸
۲۰۰۴	۱۳۸۳	۸۹
۲۰۰۵	۱۳۸۴	۸۸
۲۰۰۶	۱۳۸۵	۱۰۵
۲۰۰۷	۱۳۸۶	۱۳۱
۲۰۰۸	۱۳۸۷	۱۴۱
۲۰۰۹	۱۳۸۸	۱۶۸
۲۰۱۰	۱۳۸۹	۱۴۶
۲۰۱۱	۱۳۹۰	۱۲۳
۲۰۱۲	۱۳۹۱	۱۳۳
۲۰۱۳	۱۳۹۲	۱۴۴

رتبه ایران ۱۴۴ و هم‌تراز با کشورهایی مانند کامرون، گینه، آنگولا و قرقیزستان.

نقش قوه قضائیه در این وضعیت و تغییر آن، و تأثیر تغییر این شرایط بر اقتصاد کشور، موضوعی است که جای دقت و تأمل فراوان دارد. حتی نگاه سطحی به سؤالاتی که جایگاه ایران در شاخص فساد را تشکیل داده است یادآور رابطه مأموریت‌های قوه قضائیه با موارد طرح‌شده است. بی‌شک هر چه قوه قضائیه وظایف خود را مطلوب‌تر به انجام برساند وضعیت کشور در رتبه ادراک فساد بهبود خواهد یافت. بی‌تردید در خصوص اکثر موارد ذکر شده مستندات تقنینی و جزاء و جرایم ویژه‌ای در نظر گرفته شده است؛ بنابراین شاید بتوان کارآمدی قوانین موضوعه را با تغییر این جایگاه در ارتباطی پیوسته دانست.

۲. شاخص فضای کسب‌وکار

بانک جهانی هر ساله گزارشی از فضای کسب‌وکار کشورهای دنیا منتشر می‌نماید. رتبه ۱۵۲ از ۱۸۹ کشور جایگاه ایران در گزارش ۲۰۱۴ این نهاد می‌باشد. سوای از نقدهایی که بر این گزارش‌ها وارد است (اعم از روش‌های جمع‌آوری و بازنگری‌های میان‌دوره‌ای) آنچه اهمیت دارد اعتبار این گزارشات در سطح بین‌الملل می‌باشد. این گزارشات به عنوان منبع معتبری برای فعالان اقتصاد به خصوص سرمایه‌گذاران به حساب می‌آید. خروجی‌های این گزارشات ـ درست یا غلط ـ منبع تدوین سایر گزارشات و برنامه‌ریزی‌ها خواهد بود. پس ضروری است با دقت به این گزارشات پرداخته و آنها را مورد تحلیل قرار داد.

گزارش فضای کسب‌وکار به بررسی ۱۰ شاخص ذیل می‌پردازد: سهولت شروع کسب‌وکار، ثبت مالکیت، حمایت قضائی از سرمایه‌گذاران، اجرای قراردادها، انحلال یک فعالیت، اخذ مجوز ساخت‌وساز، دسترسی به انرژی الکترونیکی، اخذ اعتبار مالی، پرداخت مالیات و تجارت فرامرزی. از میان ۱۰ شاخص ذکرشده ۵ شاخص اساسی ذیل را می‌توان به گونه‌ای در حوزه مأموریت قوه قضائیه دانست:

در توضیحی اجمالی شاخص‌های فوق را می‌توان بدین شرح معرفی نمود:

شروع کسب‌وکار: این شاخص چهار عامل تعداد دفعات مراجعه یک متقاضی، مدت زمان، هزینه و حداقل سرمایه برای ثبت یک شرکت معمولی را نشان می‌دهد.

ثبت مالکیت: فرآیندهای قانونی ثبتی مربوط به نقل‌وانتقال یک ملک تجاری، مدت زمان و هزینه آن.

حمایت از سرمایه‌گذاران: میزان حمایت قانونی از سهامداران زیر ۱۰ درصد یک شرکت بورسی در سه زمینه افشای اطلاعات، مسئولیت مدیر و سهولت شکایت از مدیر.

اجرای قراردادها: کارآیی نظام قضایی برای الزام به اجرای یک قرارداد به ارزش ۱۴۳ میلیون ریال (معادل دلاری پرونده مفروض برای همه اقتصادها) در سه مؤلفه تعداد مراحل، مدت زمان و هزینه مرتبط با تشکیل پرونده، دادرسی و اجرای حکم ارزیابی می‌شود.

شاخص انحلال یک فعالیت: مراحل، مدت زمان و هزینه از ابتدای تشکیل پرونده برای تعطیل کسب‌وکار (اعلام ورشکستگی) تا تسویه‌حساب کامل با طلبکاران، هزینه‌های قانونی در مراحل مختلف و میزان مطالبات اخذشده توسط طلبکاران.

نیمی از آنچه که در دنیا تصویر فضای کسب‌وکار ایران را نمایش می‌دهد ماحصل فعالیت قوه قضائیه است. فرآیندهای سازمان ثبت و نظام دادرسی کشور در جایگاه ایران در هر یک از شاخص‌های فوق تأثیر بسزایی دارد. سوای از این تأثیر مستقیم، بر هیچ‌کس پوشیده نیست که فضای عاری از فساد و ناراستی به چه میزان در توسعه فعالیت‌های اقتصادی مؤثر است.

جدول ۲: شاخص‌های کسب‌وکار مرتبط با قوه قضائیه؛ ۵ شاخص و رتبه‌های مربوطه

سال	سهولت شروع کسب‌وکار	ثبت مالکیت	حمایت قضائی از سرمایه‌گذاران	اجرای قراردادها	انحلال یک فعالیت	رتبه کلی ایران	تعداد کشورها
۲۰۰۷	۶۶	۱۴۱	۱۵۸	۵۴	۱۱۰	۱۳۱	۱۷۸
۲۰۰۸	۷۷	۱۴۳	۱۵۸	۵۷	۱۱۸	۱۳۵	۱۷۸
۲۰۰۹	۷۳	۱۵۲	۱۴۶	۵۴	۱۰۹	۱۳۴	۱۷۸
۲۰۱۰	۴۸	۱۵۳	۱۶۵	۵۳	۱۰۹	۱۳۷	۱۷۸
۲۰۱۱	۴۲	۱۵۹	۱۶۶	۴۸	۱۱۷	۱۴۰	۱۸۳
۲۰۱۲	۵۰	۱۶۵	۱۶۷	۵۴	۱۲۵	۱۴۴	۱۸۳
۲۰۱۳	۸۷	۱۶۵	۱۵۰	۵۳	۱۲۶	۱۴۵	۱۸۵
۲۰۱۴	۱۰۷	۱۶۸	۱۴۷	۵۱	۱۲۹	۱۵۲	۱۸۹